

Belastingweerstand, uitvretergedrag en gewetensnood

DRS. H. J. VAN DE BRAAK

„Behalve den man, die de Sarphatistraat de mooiste plek van Europa vond, heb ik nooit een wonderlijker kerel gekend dan den uitvreter. Den uitvreter, dien je in je bed vond liggen met zijn vuile schoenen, als je 's avonds laat thuiskwam...; die een barst stookte in de tweedehands kachel van Bavink; die dubbele boorden droeg van zijn broer en de broeken uitleende van Appi, en buitenlandse reizen maakte als-ie z'n ouwe heer weer had afgezet, en pakken droeg, die hij nooit betaalde. Z'n naam was Japi”.

Nescio, *De uitvreter; Titaantjes; Dichtertje; Mene tekel*, 's-Gravenhage/Rotterdam, 1956, blz. 7.

Inleiding

Iedereen (her)kent allicht dit Japitrekje bij zich zelf, maar misschien liever bij zijn omgeving. Het is een verschijnsel — en nog geen probleem, want daar komen we straks over te spreken — waar we ons door de bank genomen niet sappel over maken, omdat zoiets nu eenmaal hoort bij het „gezelschapsspel”, dat we samenleving hebben genoemd. Ik bedoel de sympathieke buurman, die zo „vergeetachtig” is geweest om zijn grasmaaiër te laten repareren en zodoende...; of de hulpvaardige collega, die steevast de vergadering ophoudt met „informatieve” vragen; of de gewaardeerde kennis, die zo handig met de fiscus omspringt, omdat hij natuurlijk geen „dief van zijn eigen portemonnee” wil zijn.

Geestelijke vader van Japi — „den uitvreter” — is Nescio, pseudoniem voor J. H. F. Grönloh (1882-1961), die een uitzonderlijke plaats inneemt in onze vaderlandse literatuur. Allesbehalve veelschrijver en dus niet voortdurend in de publieke aandacht, is hij geruime tijd in de vergeethoek gebleven. Zijn boekje met de drie verhalen *Dichtertje, De Uitvreter, Titaantjes* wordt bij verschijning in 1918 nauwelijks opgemerkt. Een gedenkwaardig jaar overigens, waarin Pieter Jelle Troelstra tevergeefs oproept tot een revolutie en waarin Oswald Spenglers cultuurpessimistische studie over de ondergang van het avondland begint te verschijnen.

Vooraf door zijn verhaal over „den uitvreter” is Nescio onsterfelijk geworden. En dat heeft veel te maken met zijn schrijfstijl en thematiek. Typend voor

zijn verhalen is het feit, dat zij geschreven zijn in een schijnbaar achtelozepraattoon, die wars is van mooischrijverij of gewichtigdoenerij. Een overheersend thema in zijn verhalen is vooral de tegenstelling tussen de onmaatschappelijke, onpraktische levenskunstenaar en de zelfvoldane, gearriveerde burger.

In onderstaande beschouwing zal ik een poging ondernemen om uitvretergedrag — zo kostelijk en onbetaalbaar beschreven door Nescio — als sociologisch type te plaatsen in het kader van theorievorming over collectieve goederen en burgerlijke ongehoorzaamheid. Om te beginnen zal ik aandacht besteden aan een fenomeen, dat in de economische vakliteratuur bekend staat als *liftersgedrag* en dat hier is omgedoopt tot uitvretergedrag. Het spreekt vanzelf dat deze terminologie van ondergeschikt belang is, waar het ons vooral gaat om een verklaring van negatieve reacties op belastingheffing aan de hand van de zogeheten „free rider”-hypothese. Deze veronderstelling behelst ruwweg, dat burgers weliswaar worden verondersteld te kiezen voor collectieve voorzieningen, maar zich in allerlei bochten wringen als het op betalen aankomt.

Ofschoon deze lifters- of uitvreterhypothese een prominente plaats inneemt in de collectieve-goederentheorie — en zij bovendien in onze versoberingsstaat erg aannemelijk is naar gelang velen zich verschansen achter het eigen (groeps)belang —, vertoont zij toch grote eenzijdigheid, onder meer door haar pre-occupatie met het wanbetalende en anderszins wanpresterende individu. Vandaar dat we óók aandacht zullen besteden aan omstandigheden, waaronder liftersgedrag in een ander daglicht moet worden gezien. Wat dat betreft, valt bijvoorbeeld te denken aan een ijzersterke traditie in Nederland om zich van zijn beste kant te laten zien, wanneer het gaat om spontane inzamelingsacties. Met andere woorden, de bereidheid tot financiële giften is verrassend groot, voor zover de gever de overtuiging heeft dat er een aanwijsbare en acceptabele samenhang bestaat tussen herkomst en bestemming van de gift. En daar ontbreekt het nogal aan in ons huidige stelsel van belastingheffing en openbare

financiering. Zo beschouwd, behoeft het niet alleen de arglistige belastingbetaler te zijn, die de bekostiging van collectieve goederen in gevaar brengt, maar is het ook de (fiscale) overheid, die contribuable als het ware in gewetensnood brengt, voor zover zij wettelijke betalingsverplichtingen afdwingt ter financiering van collectieve goederen, die met de beste wil van de wereld niet goed voor het collectivum kunnen worden genoemd. En voor de één is dat de ontwikkelingshulp aan ondemocratische en verwerpelijke regimes en voor de ander is dat de besteding van algemene middelen aan dubieuze kernenergie en heilloze kernbewapening.

Collectieve goederen

Belastingweerstand is eigenlijk een verzamelterm voor allerhande negatieve reacties op de heffing, bestemming en besteding van belastinggelden. Evident nadeel is dan, dat begripsmatige onderscheidingen verloren gaan, zoals het gebruikelijke, fiscaal-rechtelijke onderscheid tussen belastingontduiking („tax-evasion”) en belastingontwijking („tax-avoidance”). In het eerste geval is er sprake van belastingbedrog, dat de bedoelingen van de wetgever frustrereert en bestrijding ontketent. In het tweede geval is er sprake van legale belastingvermindering, die niet strijdig is met de intenties van de wetgeving en ongemoeid wordt gelaten. Op de keper beschouwd, blijft zo'n onderscheid natuurlijk gebrekkelijk, reden waarom Seldon ironisch spreekt van „tax-avoidance” (belastingontduiking?)¹⁾. Men kan immers volhouden, dat misbruik van wetgeving reeds dáár begint waar de inhoud van de wettelijke maatregelen is ingegeven door partijpolitieke overwegingen, het behagen van de kiezer of de concessies aan gepassioneerde minderheden. En bij de toepassing wordt dit ingebakken misbruik als het ware gecultiveerd, omdat de belastingplichtige — daarin bijgestaan door de fiscale adviseur — zal proberen om zijn gedrag zodanig in te richten dat de maatregelen op zijn voordeligst op hem van toepassing zijn²⁾. Evident voordeel van een verzamelbegrip als belastingweerstand is daarom, dat het de aandacht niet zozeer concentreert op de *bedoelingen* van de wetgever annex die van de contribuabele, maar op de uiteindelijke *effecten* daarvan. Zo kunnen de motieven achter anti-fiscaal gedrag uiteenlopen van eerzaam en gewiekst tot en met arglistig, het effect is per saldo

1) Arthur Seldon (ed.), *Tax avoidance; the economic, legal and moral interrelationships between avoidance and evasion*, Londen, 1979, blz. 4, 14.

2) J. J. J. H. Daniëls, En morgen, belastingkonsulent? *Weekblad voor Fiscaal Recht*, 27 september 1979, blz. 1022.

vaak hetzelfde, namelijk inkomstender-
ving voor de schatkijsk en erosie van de
wetgeving. Beide, complementaire in-
valshoeken — aandacht voor bedoelin-
gen versus effecten — zullen straks naar
voren komen. Zo kan belastingwee-
rstand, verklaarbaar vanuit liftersgedrag,
tot een onrechtvaardige collectieve las-
tenverdeling leiden en de financiële fun-
damenten van de verzorgingsstaat on-
dermijnen, terwijl belastingweigering
daarnaast, verklaarbaar vanuit gewete-
nensnood, appelleert aan burgerlijke on-
gehoorzaamheid waarbij het geweten
boven de wet wordt geplaatst.

Voor zover belastingheffing aanzien-
lijk méér is dan een neutraal instrument
ter financiering van collectieve voorzie-
ningen, vertegenwoordigt belastingwee-
rstand een vraagstuk van collectief han-
delen: onder welke voorwaarden zullen
individuen hun gedrag coördineren ter
wille van gemeenschappelijke belangen?
Vraagstukken van *collectief handelen*
zijn de afgelopen jaren sterk in de be-
langstelling gekomen, met name door
wat wel de onbetaalbaarheid van de col-
lectieve sector en de onbestuurbaarheid
van de verzorgingsstaat wordt genoemd
3). Dit type vraagstuk is inmiddels door
diverse, sociale wetenschappen — on-
der uiteenlopende benamingen — ont-
dekt 4). Het bekendst is het natuurlijk
onder de benaming van het „gevangene-
ndilemma”, afkomstig uit de spel-
theorie en toegepast op bijvoorbeeld het
probleem van de bewapeningswedloop
en de inkomensmatiging. Zo'n dilemma
komt er kortweg op neer, dat (groepen
van) individuen als het ware de gevange-
nen zijn van elkaars gedrag, voor zover
zij te zeer vasthouden aan hun eigen
(groeps)belang en zodoende op onbe-
doelde en/of ongewenste wijze schade
toebrengen aan het gemeenschappelijke
belang. De belastingbetaler kan immers
redeneren: of ik nu meer of minder bij-
draag aan de algemene middelen, in bei-
de gevallen is het effect op het geheel der
belastingopbrengsten verwaarloosbaar,
zodat het loont om belastingvermindere-
nde methoden te hanteren. Naarmate
vele belastingplichtigen deze verleiding
niet kunnen weerstaan, is het in het be-
lang van iedereen dat de fiscale wet-
geving zich van dwang bedient, voorop-
gesteld echter dat allen als gelijken wor-
den behandeld 5). Anders gezegd, het is
dan collectief goed, wanneer de fiscale
wetgever belastingbetalers tegen zich
zelf in bescherming neemt.

De uitdrukking *collectief goed* kunnen
we nu op twee manieren interpreteren.
Ten eerste betekent dit, dat individuen
slechts onder bepaalde voorwaarden
overgaan tot de productie van collec-
tieve goederen, zoals dijkbescherming,
sociale bijstand, fiscale wetgeving, maat-
schappelijke solidariteit; zaken waar-
van niemand kan/mag worden uitgeslo-
ten. Ten tweede betekent dit, dat iede-
ren weliswaar gezacht wordt mee te be-
talen of anderszins mee te doen aan de

instandhouding van deze goederen,
maar dat zoiets nog niet betekent dat
iedereen zich daar moreel in kan vinden.
Het is vooral die eerste betekenis, die een
grote rol speelt in de zogenoemde col-
lectieve-goederentheorie.

Ofschoon het begrip collectief goed al
is aan te treffen in de fiscale beschouwin-
gen van Seligman 6), vindt een echte
theoretische formulering pas plaats in de
dissertatie van Olson 7). Olson bestrijdt
de opvatting als zou het vanzelfsprekend
zijn dat (groepen van) individuen stre-
ven naar het realiseren van gemeen-
schappelijke belangen. Vooral in grote
groepen zullen de afzonderlijke leden
geen gemeenschappelijke activiteiten
ontwikkelen of bijdragen in de kosten
van collectieve voorzieningen, tenzij
dwang wordt toegepast of selectieve stim-
ulansen worden verschaft. Volgens
deze redenering kan de overheid onmo-
gelijk vertrouwen op vrijwillige betalin-
gen en moet zij haar toevlucht nemen tot
wettelijke dwang en stimulerende maat-
regelen (b.v. administratieve boeten resp.
fiscale tegemoetkomingen), wil de be-
kostiging en verschaffing van collectieve
goederen niet in gevaar komen. Uitgaan-
de van het eigenbelang als dominerend
gedragmotief, wordt het individu ver-
ondersteld te streven naar de positie van
free rider, wat in grote groepen meer
voor de hand ligt dan in kleine, omdat
het individuele aandeel in het eerste ge-
val minder waarneembaar is. Het is deze
„free rider”-hypothese, die de kern uit-
maakt van — met name Olsons versie
van — de collectieve-goederentheorie.
Kortom, individuen opteren wél voor de
baten, maar niet voor de lasten van col-
lectieve voorzieningen met het gevolg
dat een optimaal verzorgingsniveau niet
tot stand komt en de bekostiging pro-
blemen oplevert vanwege lifters- of uit-
vretersgedrag. Buchanan meent overigens,
dat het misleidend en verwarrend
is om in dit geval van „free rider” te spre-
ken en reserveert deze term voor de uit-
vretter in de kleine groep. Per slot van
rekening zullen individuen, die wel profi-
teren van collectieve voorzieningen maar
er niet (voldoende) voor betalen, daar
geen „persoonlijke” overwegingen voor
hanteren, zoals dat wel het geval is in de
kleine groep („Let George do it”) 8).

Hoe het zij, de liftershypothese vervult
een prominente plaats in de collectieve-
goederentheorie en wordt ook door so-
ciaal-psychologische experimenten be-
vestigd: de waarschijnlijkheid, dat indi-
viduen in noodsituaties (b.v. brand, aan-
randing, verdrinking) altruïstisch gedrag
vertonen, neemt af naarmate het aantal
ooggetuigen toeneemt. Daarnaast zijn er
echter sociologische experimenten, die
de verklarende kracht van de lifters-
hypothese ernstig betwijfelen: onder in-
vloed van gedeelde rechtvaardigheids-
opvattingen zijn individuen bereid om te
investeren in collectieve goederen 9).

Alhoewel de collectieve-goederen-
theorie met haar veronderstelde lifters-

gedrag erg aannemelijk is — vooral in
tijden van versobering en bezuiniging
waarin belangengroepen elkaar probe-
ren op te zadelen met collectieve las-
ten 10) — vertoont zij grote eenzijdig-
heden en tekortkomingen. In het oog
springend is bijvoorbeeld de aanname
van *eigenbelang* als overheersend ge-
dragsmotief. Tenslotte zijn er vele maat-
schappelijke groepen — van het Leger
des Heils en Amnesty International tot
en met Greenpeace —, die collectieve
goederen produceren, maar wier bestaan
onmogelijk verklaard kan worden uit
eigenbelang maar eerder uit (militante)
gemeenschapszin. Met andere woorden,
voor altruïsme is in de economische
theorievorming weinig ruimte, ofschoon
daar de laatste jaren enige kentering in
is gekomen 11). Een ander bezwaar is de
preoccupatie met het wanpresterende
individu, bijvoorbeeld in zijn hoedanig-
heid van wanbetalende belastingplich-
tigitte. Het ligt immers voor de hand om te
veronderstellen, dat veel anti-fiscaal ge-
drag wordt gegenereerd door onbehoor-
lijke wetgeving of dubieuze besluitvor-
ming. Op die manier is „free riding” zo-
veel als „forced riding”, wanneer contri-
bualen zich moeten schikken naar poli-
tieke meerderheidsbeslissingen, die niet-
temin indruisen tegen hun geweten 12).
Wat dat betreft is er geen wezenlijk
verschil tussen de pacifist, die welover-
wogen weigert om de wapenrok te dra-
gen en een beroep doet op de Wet ge-
wetensbezwaarden en degene, die wei-
gert belasting te betalen voor zover
dat een gedwongen financiering van het
defensieapparaat impliceert. In die trant

3) A. G. J. Haselbekke en D. J. Wolfson, De
beheersingsproblematiek van de collectieve
sector, *ESB*, 29 april 1980, blz. 411-414. Zie
ook themanummer over „Onbestuurbaarheid
van Nederland”, *Beleid en Maatschappij*,
februari 1980.

4) G. Marwell en R. Ames, Experiments on
the provision of public goods (I); resources,
interest, group size, and the free rider problem,
American Journal of Sociology, vol. 84, no. 6,
1979, blz. 1335.

5) Edna Ullman-Margalit, *The emergence of
norms*, Oxford, 1977, blz. 53.

6) Edwin R. A. Seligman, The social theory
of fiscal science, *Political Science Quarterly*,
vol. XLI, no. 2/3, juni/september 1926, blz. 3-
28, blz. 193-218.

7) Mancur Olson, *The logic of collective
action; public goods and the theory of groups*,
Cambridge, Mass., 1965.

8) James Buchanan, *The demand and supply
of public goods*, Chicago, 1969, blz. 87.

9) John W. Sweeney Jr., Altruism, the free
rider problem and group size, *Theory and
Decision*, vol. 4, 1974, blz. 265; vgl. Marwell
Ames, a.w., blz. 1357.

10) A. F. van Zweeden, *Sociale wrijving;
crisis in het arbeidsbestel*, Alphen a/d Rijn,
1980, blz. 178.

11) Meest recent: David A. Kennett, Altruism
and economic behavior (I); developments in
the theory of public and private redistribution,
American Journal of Economics and Sociology,
vol. 39, no. 2, april 1980, blz. 183-198.

12) Earl R. Brubaker, Free ride, free rele-
vation, or golden rule?, *The Journal of Law
and Economics*, vol. XVIII, 1975, blz. 156.

heeft Brüll dan ook onlangs de vraag gesteld: „Waarom zou slechts de dwang om wapenen te dragen een gewetensconflict doen ontstaan en de dwang om het oorlogsbedrijf te financieren niet?” 13).

In ieder geval zullen vele, zo niet alle belastingplichtigen in rechtsbedeling of sociale bijstand wel een collectief goed zien, dat uit de algemene middelen verdient te worden bekostigd. Maar de maatschappelijke overeenstemming over en morele instemming met kernbewapening of kernenergie is allesbehalve vanzelfsprekend. Het beste bewijs daarvoor zijn de desbetreffende, buitenparlementaire acties, die demonstreren dat zulke collectieve goederen niet goed voor iedereen zijn of zelfs een *collectief kwaad* vertegenwoordigen.

Burgerlijke ongehoorzaamheid

Met de vaststelling van het feit, dat een collectief goed nog niet goed voor het collectivum behoeft te zijn, raken we aan de twee betekenissen van het begrip. In de eerste betekenis is de onmogelijkheid en/of onwenselijkheid van *consumptie-uitsluiting* kenmerkend voor collectieve goederen. Dat wil zeggen, als zulke goederen eenmaal geproduceerd zijn is het doorgaans bezwaarlijk om consumenten uit te sluiten van consumptie en is de gelegenheid tot liftersgedrag als het ware ingebakken. Wie de hand licht met zijn fiscale verplichtingen wordt heus niet verstoken van politiebepeschering of brandweerhulp. In de tweede betekenis is de *consumptiedwang* kenmerkend voor collectieve goederen. Dat wil zeggen, wie ontevreden is over de prijs of kwaliteit van individuele goederen kan zich veelal wenden tot concurrerende produkten. Maar wie ontevreden is over van overheidswege verschaft collectieve goederen, zal vrouwen moeten hebben in de politieke besluit-

vorming, voor zover beïnvloedbaar door het stemgedrag bij verkiezingen! Het is vooral Hirschman geweest, die de aandacht heeft gevestigd op dit verwaarloosde aspect van de collectieve-goederentheorie 14):

„Thus he who says public goods says public evils. The latter result not only from universally sensed inadequacies in the supply of public goods, but from the fact that what is a public good for some — say, a plentiful supply of police dogs and atomic bombs — may well be judged a public evil by others in the same community. It is also quite easy to conceive of a public good turning into a public evil, for example if a country's foreign and military policies develop in such a way that their „output” changes from international prestige into international disrepute. In view of (my) concern with deterioration and resulting exit or voice, this sort of possibility is of special interest. The concept of public goods makes it easy to understand the notion that in some situations there can be no real exit from a good or an organization so that the decision to exit in the partial sense in which this may be possible must take into account any further deterioration in the good that may result. What becomes difficult to grasp, in fact, once the concept of public goods is introduced is how even a partial exit from such goods is possible”.

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Sociaal-Economisch Beleid van de Erasmus Univeriteit Rotterdam

Tegen deze achtergrond is het natuurlijk niet toevallig, dat bepaalde vormen van *belastingboycot* kunnen worden opgevat als burgerlijke ongehoorzaamheid, d.i. welbewuste wetsovertreding in de zin van kritiek op tendentieuze bestemming en besteding van algemene middelen. In dat verband verwijst Schuyt — schrijvend over de anti-Vietnambeweging — naar de zangeres Joan Baez, die in 1964 weigert om over een gedeelte van haar inkomsten belasting te betalen en dat

doneert aan een door haar opgericht „Institute for the Study of Non-Violence” 15). Een soortgelijke casus is onlangs in de fiscale jurisprudentie besproken door Brüll. Het geschil — dat diende bij het Haagse gerechtshof op 5 november 1979 — heeft betrekking op de vraag of de belanghebbende er aanspraak op mag maken dat de hem opgelegde belastingaanslag wordt verminderd met drie procent, omdat dit deel van het verschuldigde bedrag naar zijn mening is bestemd ter dekking van overheidsuitgaven inzake ontwikkelingshulp. Tegen deze uitgaven heeft belanghebbende ernstige bezwaren, omdat zij naar zijn oordeel ondemocratische en verwerpelijke regimes ondersteunen en hem aldus in gewetensnood brengen. Interessant is daarbij, dat deze — door gewetensbezwaren gekwelde — belastingplichtige aanbiedt om een bedrag, gelijk aan de ontheffing, te schenken aan het Internationale Rode Kruis te Genève. Interessant, omdat gewetensvolle belastingweigering aan overtuigingskracht wint naarmate zij minder is ingegeven door eigenbelang.

Gelede budgettering

Ofschoon de bewuste contribuabele zijn recht uiteindelijk niet heeft gekregen, demonstreert dit geval een aspect van belastingheffing dat sterk onderbelicht is. Brüll laakt immers het feit, dat de schijnwerpers veelal zijn gericht op de dalende belastingmoraal van de burger, als zou er bij de overheid géén moraalprobleem bestaan. Weliswaar is er de Algemene Rekenkamer, die de financiële handel en wandel van die overheid bewaakt maar men kan toch moeilijk volhouden, dat zij als „collectief geweten” fungeert. Die taak ligt wezenlijk bij de parlementaire besluitvorming, waar een duidelijke en acceptabele relatie gelegd dient te worden tussen de heffing en bestemming van belastinggelden. Dat klinkt natuurlijk allesbehalve realistisch, als we bedenken dat met de recente afschaffing van het Rijkswegenfonds de laatste aantoonbare samenhang tussen heffing en bestemming is losgelaten. En toch ligt daarin de sleutel tot een beter stelsel van belastingheffing en openbare financiering dan door veel reparatievoorstellen wordt gesuggereerd.

13) D. Brüll, Mag de belastingbetaler q.q. een geweten hebben?, *Losbladig Fiscaal Weekblad FED*, 29 mei 1980, blz. 198.

14) Albert O. Hirschman, *Exit, voice and loyalty; responses to decline in firms, organizations and states*, Cambridge Mass., 1970, blz. 101, 102. Zie ook: Michael Laver, *Exit, voice, and loyalty revisited: the strategic production and consumption of public and private goods*, *British Journal of Political Science*, vol. 6, oktober 1971, blz. 463-482.

15) C. J. M. Schuyt, *Recht, orde en burgerlijke ongehoorzaamheid*, Rotterdam, 1972, blz. 137.

Dat wil zeggen, een sanering van de af-trekposten-jungle met gelijktijdige ver-laging van tarieven is natuurlijk niet te versmaden, evenmin als een inflatie-neutrale belastingheffing. Waar het echter om gaat is, dat zulke voorstellen te veel aan de leiband van de „politieke haalbaarheid” lopen en aldus het zicht ontnemen op echte hervormingsvoor-stellen, zoals die van de gelede budgette-ring er naar mijn smaak een is; een Wick-selliaanse conceptie, die in de vergeet-hoek is geraakt. Alvorens iets over deze — door Brüll gepropageerde — concep-tie 16) te zeggen, eerst een eenvoudig voorbeeld.

Uit een bekend onderzoek van Richard Titmuss 17) blijkt, dat het afstaan van bloed — voor zover dat (nog) niet is gecommmercialiseerd — nauwelijks ver-klaarbaar is vanuit eigenbelang of ruil-overwegingen, maar eerder vanuit ge-meenschapszin en een vertrouwen in het goede doel. Het feit echter, dat de donor geen uitdrukkelijk recht heeft op tegen-prestaties betekent nog niet dat hier sprake is van een *vrije gift*, zoals door Titmuss ten onrechte wordt gesugge-reerd. Van de ontvanger wordt verwacht dat hij zorgvuldig omspringt met de gift en de bedoelingen van de gever respec-teert. Iets soortgelijks geldt eigenlijk voor het persoonlijke geschenk, dat men iemand geeft; de giften die men over-maakt aan liefdadige of anderzins sym-patieke instellingen; de contributies die men verschuldigd is aan verenigingen en de financiële „giften” die de staat op ge-zette tijden collecteert. In al die gevallen rekent men erop, dat de giften hun be-stemming bereiken en goed worden be-steed. De gift verwisselt weliswaar van eigenaar, maar wordt niettemin een be-stemming toegedacht waaraan de ont-vanger zich niet straffeloos kan onttrek-ken. Alhoewel het huidige stelsel van belastingheffing en openbare financie-ring zich ver verwijderd heeft van deze oorsprong, kan men overeind houden dat de samenhang tussen heffing en be-stemming een vitale rol speelt in het rechtsgevoel. Per slot van rekening wordt de belastingbetaler nog altijd het bos ingestuurd met dooddoeners als „de nood van de schatkist”. Ik bedoel, accijnsverhogingen op gedestilleerd wor-den heus niet gemotiveerd met verwijzing naar de maatschappelijke kosten, die overmatig alcoholgebruik veroorzaakt. En zo zijn er legio voorbeelden te geven, die uitstekend passen in een eigentijds, financieel overheidsbeleid maar op ge-spannen voet staan met het rechtsgevoel dan wel een te grote wissel trekken op maatschappelijke solidariteit.

In zijn oratie *Rechtsnorm en over-heidsbudget* heeft Brüll indertijd de stel-ling geponeerd, dat „het” rechtsbewust-zijn een duidelijke en acceptabele samen-hang verlangt tussen fiscale overheids-inkomsten en overheidsuitgaven, zich overigens niet realiserend, dat zo'n be-wustzijn in het beste geval een nuttige

ficte is, maar in het slechtste geval een reïficatie. Hoe dan ook, met de conceptie van de gelede budgettering doelt hij meer in het bijzonder op een nauwe samen-hang tussen drieërlei belastingsoorten — t.w. draagkrachtheffingen, profijt-heffin-gen en surplus- of renteheffingen —, en even zovele typen overheidsprestaties — wat mij betreft denk ik dan aan collec-tieve goederen, individuele goederen resp. inkomensoverdrachten —, die daaruit bekostigd dienen te worden.

De toepassing van deze budgettaire conceptie is met een — provocerend — voorbeeld te adstrueren. Sinds enige jaren is er de „Blij dat ik rij”-actie, die steen en been klaagt dat de auto(mobilist) het melkkoetje is van de fiscus. Alhoewel ik geen waardering kan opbrengen voor de manier waarop de autolobby aan de weg timmert, heeft zij in de grond van de zaak gelijk. Sterker, men zou deze pressiegroep de wind uit de zeilen kunnen nemen door veel méér dan tot dusver, profijt-heffingen te hanteren bij de be-kostiging van wegen en andere facilitei-ten voor automobiliteit, met dien ver-stande dat die heffingen dan ook ten goede komen aan het automobiele deel van de bevolking. De opvatting dat autowegen zoveel als collectieve goede-ren zijn, zal bovendien moeten worden verlaten. De dagelijkse files en opstop-pingen zijn het beste bewijs voor het feit, dat autowegen *in feite* quasi-collectieve, om niet te zeggen individuele goederen zijn, waarbij men elkaar voortdurend uitsluit van consumptie.

Toegegeven, met zo'n voorbeeld wordt sterk gesimplificeerd, maar de strekking is duidelijk. In dat verband moet ook be-klemtoond worden, dat de politieke populariteit van het *profijtbegin-sel* nog geen vanzelfsprekende voorkeur voor de gelede budgettering impliceert. Ook de andere heffingsbeginselen zullen grondig op hun merites moeten worden bekeken. Zo heeft Stevens' recente dissertatie

overtuigend gedemonstreerd, dat men van het draagkrachtbeginsel geen in-flatoire verwachtingen moet koeste-ren 18). Draagkracht — populair ver-taald als: „de sterkste schouders moeten de zwaarste lasten dragen” — is niet veel méér dan een mythe, die opgeld doet om-dat zij zo bekend en sympathiek in de oren klinkt. En voor het *buitenkans-beginsel* (rent- of surplusheffingen) zou wel eens meer ruimte kunnen zijn dan doorgaans wordt aangenomen, getuige de omvangrijke geldstroom, die met „sponsoring” is gemoeid.

Het spreekt vanzelf dat aan de concep-tie van de gelede budgettering nog vele praktische, maar niet noodzakelijkerwijs principiële bezwaren en problemen kleven; knelpunten die destijds door critici al zijn onderkend 19). Dat neemt echter niet weg, dat we onze ogen dan maar moeten sluiten voor bekostigings-concepties, die beter zouden kunnen aan-sluiten bij het rechtsgevoel van contri-bubelen dan nu het geval is. Doen we dat wèl, dan zal menige belastingbetaler zich gesterkt blijven voelen door de even prikkelende als gemakzuchtige uitspraak van Honoré de Balzac: „Le budget de l'état, ce n'est pas un coffre-fort, c'est un arrosoir”.

H. J. van de Braak

16) D. Brüll, *Rechtsnorm en overheidsbudget*, Amsterdam, 1967.

17) Richard M. Titmuss, *The gift relationship; from human blood to social policy*, Londen, 1970.

18) L. G. M. Stevens, *Belasting naar draagkracht*, Deventer, 1980.

19) N. H. Douben, *Economische politiek en belastingstructuur, Maandschrift Economie*, 1967, blz. 543: „Aan... kwantitatieve verhoudingen heeft Brüll geen of . . . te weinig aandacht geschonken”; A. J. van den Tempel, *Weekblad voor Fiscaal Recht*, 13 april 1967, blz. 296: „Ik vrees dat (de gelede budgettering) zal worden beoordeeld als andere gelede wezens: interessant, maar griezelig om aan te raken”.